ezért írásaink egy része kifejezetten az ifjúsághoz szól abban a reményben, hogy megkezdett munkánkat egyszer majd ők folytatják. Helyet adunk - lehetőségeink azonban e téren szűkösek - a természet művészi ábrázolásának bemutatására is egy-egy fotó, vagy grafika közreadásával.

Mindebből kiderül, hogy a Természettudományos Tájékoztató léte és színvonala nem egy szűk szerkesztőbizottság munkájától függ, ezért kérjük olvasóinkat, közleményeikkel járuljanak hozzá a soron következő számok megjelenésének sikeréhez, a szakmai nívó emeléséhez! Közös célunk nem lehet más, mint a tűnő értékek megmentése és megőrzése magunk és utódaink, a jelen és a jövő számára.

Hasznos ötleteket és hathatós technikai, vagy anyagi támogatást lapunk létrejöttéhez az alábbiaktól kaptunk: Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatósága, Kossuth Lajos Tudományegyetem Állattani Intézete, Kölcsey Ferenc Művelődési Központ, Magyar Madártani Egyesület Hajdú-Bihar megyei Helyi Csoportja, Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal Észak-Alföldi Felügyelősége. Önzetlen segítségükért e helyen mond köszönetet mindannyiunk nevében a

Főszerkesztő

Dr.Nyilas István:

A tiszai Alföld természeti képe

Magyarország természetföldrajzi nagytájai közül a legnagyobb kiterjedésű az Alföld, hazánk területéből kb. 52 000 km2-t foglal el. Nagy kiterjedése minden más nagytájunkét jóval felülmúlja és egyben országunkat leginkább jellemző terület. Az Alföldet két részre, az ún. dunai Alföldre, - mely magába foglalja az öt Duna melléki középtájat (Dunamenti-síkság, Duna-Tisza közi Hátság, Bácskai-hátság, Mezőföld, Drávamenti-síkság) -, valamint az ún. tiszai Alföldre bonthatjuk, mely a Tisza melléki nyolc középtájat tartalmazza (Felső-Tiszavidék, Közép-Tiszavidék, Alsó-Tiszavidék, Észak-alföldi hordalékkúp-síkság, Nyírség, Hajdúság, Körösvidék, Körös-Maros közi síkság) (Pécsi M. 1967, 1969).

A tiszai Alföld (1. ábra) nagyméretű morfológiai formákban kevésbé változatos, viszont annál gazdagabb mikromorfológiája. Az egyes tájakat sokszor nehéz elválasztani egymástól "vonalszerűen", annak ellenére, hogy a természettől kapunk különböző jelzéseket az elkülönítésre. Ezek a jelzések a legrégibb időktől kezdve a magyar ember életében ösztönös tájelnevezésekhez vezetett (pl. Nyírség, Bodrogköz, Tiszazug).

A táj komplex egység, melyben a domborzat, az éghajlat, a vízrajz, a talaj és az élővilág elemei szövődnek össze, alkotva egy individuális egységet (Bulla B. 1964). A tájak nem statikus egységek, hanem állandóan változó képződmények, melyek mai képének kialakulásához döntő mértékben az ember is hozzájárul. Ennek során lesz a "természetes" tájból "természeti" táj és válhat a tájalkotó és a tájalakító tényezők hatására ellentmondásos egységgé. Ezek a tájalakító munkák a tiszai Alföldet sem kímélték (lecsapolások, erdőírtások, ősgyepek feltörése, halastavak létesítése stb.) és lényeges változásokat eredményeztek megváltoztatva a

tájat, annak is elsősorban vízrajzát, talaját, növényzetét és állatvilágát.

A tiszai Alföld, mely az ország területének több mint egyharmada, nyugaton a Duna-Tisza közi Hátsággal, északon az Északi-Középhegység tájaival határos. Kialakulására jellemző, hogy mély süllyedékterületeit a pannóniai tenger töltötte fel üledékeivel. A tenger megszünte után a peremhegységekből érkező folyók tovább töltötték, egyre inkább kiegyenlítve a felszínét. A pleisztocénban területének nagy részét folyami hordalék és lösz borította be. A felszínét tekintve a folyók és a szél által feltöltött síkság. Átlagmagassága 100 m körüli, legmélyebb pontja Szeged környékén van (79 m), a legmagasabb pedig a Nyírségben (Hoportyó, 183 m).

A tiszai Alföld nagyformáit a pleisztocénban épült hordalékkúpok (Nyírség, Maros hordalékkúpja, Észak-alföldi hordalékkúp síkság), a fiatalabb pleisztocén nedves térszíni infúziós lösztakarók (Hajdúság, Közép-Tisza melléke), valamint a folyókat kísérő folyóteraszok és széles árterek jellemzik. Tökéletes sík felszín jellemzi a peremsüllyedék területeket is (Sárrét, Érmellék, Ecsedi-láp, Bodrogköz, Borsodi-Mezőség, Jászság).

A terület kontinentális éghajlatú, ennek megfelelően a nagy hőmérsékleti ingadozás jellemzi. A legmelegebb és a leghidegebb hónap átlagos hőmérséklete között levő különbség a Közép-Tiszántúlon eléri a 24,5 C^{o}-t is. A legmelegebb hónap a július, az átlag középhőmérséklete 20-22 ^{o}C, de az Alsó-Tiszavidéken és a Körös-Maros közén meghaladja a 22 ^{o}C-ot is. Az évi csapadék mennyisége 500-700 mm között változik. A legszárazabb rész a Közép-Tiszavidék mindössze 470-500 mm évi átlagcsapadékkal. A csapadék bizonytalansága nagy, a száraz években a tiszai Alföld nagy részén csak 300 mm körüli csapadék hull, míg a csapadékosabb években 800-900 mm is előfordulhat.

A tiszai Alföld legnagyobb folyója a Tisza, mely a terület legtöbb vízfolyását magához vonzotta. Szabályozása előtt szélesen elterülhetett árvizek idején. A folyószabályozó és ármentesítő munkák során a Tisza mellett lényegesen megváltozott a mellékfolyók rendszere is (Körösök, Szamos, Kraszna, Bodrog, Maros, Zagyva, Sajó). A Tisza szabályozásának következménye lett, hogy a folyó megnövekedett energiája új víz- és hordalékviszonyokat alakított ki, és szükségessé tette az árvízvédelmi töltések építését. A töltések közé szorított Tisza gyakran okozott gátszakadásokat, (pl. 1888-ban 27 gátszakadás volt!) a kiszabaduló víz olyan területeket is elöntött, melyek korábban árvízmentesek voltak. Évtizedekbe került, míg sikerült megfelelő gátakat építeni, melyek figyelembe vették az árvizek fokozatosan emelkedő szintjét is. Később a belvizek levezetését is elvégezték és ezek a munkálatok együttesen nagymértékben átalakították a tiszai Alföld képét, a hagyományos vízháztartási viszonyok felbomlottak, a tájak "szárazabbá" váltak. Természetesen a vízszabályozás, lecsapolás megváltoztatta a tájak talaját, növényzetét és állatvilágát is.

A tiszai Alföld legjobb talajai a lösszerű finomkőzetlisztes üledékeken képződött csernozjomok. A hajdani ártereken, lecsapolt területeken, ahol a talajvízállás magas, réti talajokat találunk, a szárazabb részein viszont elsősorban nagy kiterjedésű, főleg szolonyeces szikes talajokat. A nagyrészt homokos alapkőzetű Nyírségben kovárványos, valamint Ramann-féle barna erdőtalaj is van. Futóhomok felszínek csak kis kiterjedésben vannak pl. Nyírségben, Bodrogzugban, Tiszazugban. Nagy kiterjedésben találunk viszont lápos réti talajt elsősorban a Nyírségben, Rétközben, az Ecsedi-lápon, a Beregi-síkságon. A Felső-Tisza vidékén gyakori a nyers öntés talaj is, elsősorban a folyók mentén a védgátak között.

A florisztikai területbeosztás szerint a tiszai Alföld a Holarktikus flórabirodalom Közép-európai flóra területének Pannóniai flóratartományába tartozik. Az Alföld (Eupannonicum) flóravidék része, három flórajárással (Crisicum, Nyírségense, Samicum). A cönológiai növényföldrajz szerint a tiszai Alföld nagyrésze az erdős sztyepp-övbe, egy kisebb része pedig a zárt tölgyes-övbe tartozik (Borhidi A. 1961).

A nagy folyók árterei ma még sokfelé megőrizték egykori ligeterdeiket, de a terület nagyrészén az ember kiirtotta az eredeti vegetációt. A "löszhátak" növényzetéből (Salvio-Festucetum rupicolae) legtöbbször csak "zsebkendőnyi" területek találhatók, rendszerint utak, árkok, töltések, határsávok mentén, kunhalmok tetején. Elsősorban a Nyírségben nagy területeket borítanak a homoki erdők (Festuco-Quercetum, Convallario-Quercetum tibiscense), a homokbuckák közötti mélyedésekben homokpusztarét viríthat (Astragalo-Festucetum rupicolae), leginkább idézve az ősi táj képét. Az alföldi sziki tatárjuharos-tölgyes (Galatello-Quercetum roboris) legszebb példáit találjuk a Hortobágyi Nemzeti Parkban (Ohati-erdő, Újszentmargitai-erdő), míg a magasabb, nem szikes térszíneken a zonális tatárjuharos lösztölgyes maradványait (Aceri tatarico-Quercetum hungaricum) találhatjuk meg (pl. Kerecsend). A Samicum területén nagykiterjedésű erdőket találhatunk, közte gyertyános tölgyeseket, tölgy-kőris-szil ligeterdőket, fűz-nyár ligeteket, rekettyés-fűzeseket, éger-lápokat. Itt néhol a bükk is megtalálható az erdőkben, pl. Beregi-síkságon. Az Alföld egyedülálló tőzegmohalápjai szintén a Beregi-síkságon találhatók (Carici lasiocarpae-Sphagnetum, Eriophoro vaginato-Sphagnetum), benne többek között tőzegáfonyával (Vaccinium oxycoccos f. major), rovarevő harmatfűvel (Drosera rotundifolia) (Simon T. 1952). Az egykori mocsarak, lápok helyén kékperjés láprétek (Molinion), nádasok (Phragmition), magassásosok (Magnocaricion), mocsárrétek (Agrostidion albae), valamint kaszálórétek találhatók (Arrhenatheretalia). Nagy kiterjedésű szikes puszta vegetációt (Achilleo-Festucetum pseudovinae, Artemisio-Festucetum pseudovinae, stb.) találunk a Hortobágyon, Jászságban, Körösök vidékén, Maros-Körös közén. A hajdani vízi és mocsári növényvilág leginkább a folyók holtágaiban, halastavakban maradt fent.

A tiszai Alföld állatföldrajzilag a Pannonicum faunakörzet Eupannonicum faunajárásába tartozik. A fauna feltártsága a különböző tájakon igen egyenetlen, példamutató,

részletes feldolgozások mellett (Székessy V. 1953, Mahunka S. 1981, 1983) szinte teljesen feltáratlan tájakat találunk. A feltárt fauna európai-közép-európai jellegű, mely szikes pusztai területeken pontusi, ponto-kaspi és ponto-mediterrán elemekkel színezett. Ugyanakkor a hűvösebb, csapadékosabb tájakon (Nyírség, Beregi-síkság, Szatmári-síkság) több pleisztocénbeli boreális, boreoalpin faj fennmaradásával számolhatunk. Különösen fontos lenne a kevésbé ismert rovarvilág faunisztikai-ökológiai tanulmányozása, mivel erről néhány kivételtől eltekintve még a védett területeink esetében is igen keveset tudunk. A leginkább feldolgozottnak tekintjük a puhatestű faunát, - de a kedvezőtlen helyzetet jól érzékelteti az a tény, hogy bár a kutatások 1971-től folynak szervezetten (European Invertebrate Survey), még ma is a tiszai Alföld területének több mint fele megkutatatlan. A kivétel területeket elsősorban a szakemberek hatósugara jelenti (pl. Debrecen, Szeged, Békéscsaba környéke). Örvendetes viszont, hogy a tájak gerinces-kutatása az utóbbi években fellendült, elsősorban debreceni kutatók munkájának köszönhetően.

- . -

Irodalom

Borhidi A., 1961. Klimadiagramme und klimazonale Karte Ungarns. Ann. Univ. Budapest, Sect. Biol. 4:21-50.

Bulla B., 1964. Magyarország természeti földrajza. Tankönyvkiadó, Budapest, pp.424.

Földi E.(ed.), 1982. Magyarország földrajzinév-tára I. Kartográfiai Vállalat, Budapest, pp.42.

Mahunka S.(ed.), 1981. The Fauna of the Hortobágy National Park. I. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp.415.

Mahunka S.(ed.), 1983. The Fauna of the Hortobágy National Park. II. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp.489.

Pécsi M.(ed.), 1967. A dunai Alföld. 1. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp.358.

Pécsi M.(ed.), 1969. A tiszai Alföld. 2. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp.381.

Simon T., 1952. Montán elemek az Észak-Alföld flórájában és növénytakarójában. Ann. Biol. Univ. Debr. I. 146-174., II.: Ann. Biol. Univ. Hung. 1. 303-310., III.: Ann. Biol. Univ. Hung. 2. 279-286.

Székessy V.(ed.), 1953. Bátorliget élővilága. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp.486.

